Kazan Tatarlarında Kadın İsimleri*

Woman Names in Kazan Tatars

Gülşah Yılmaz**

Abstract: Names are one of the important values of a national culture. Meanings of names of people or places, the reason of naming, and the form of the name give important clues about the nation to which it belongs. Names are given in a way that covers all the characteristics of a person and a concept within the possibilities of language. Names of individuals have always played an important role in the Turkish culture both in terms of the way of naming and the choice of the given name. In the Turkish world, it is observed that there have been differences throughout the history both in terms of naming traditions and in matters that are effective in the choice of name. The main reasons for these differences are religious, political and cultural factors that have changed throughout history. Names of individuals are important elements which reflect the culture of a nation as well as helping to learn a nation's interaction with other cultures. Considering that Kazan Tatar Turks are a Turkish community living under the shadow of Russian for more than 400 years in Idil Ural region, it will be possible to have information about whether they are influenced by Russian culture or not by examining the names of Kazan Tatars. Cultural heritage products that have survived to the present day serve as public memory. In addition to being a social, political, historical and geographical resource, since verbal and written cultural products are the most powerful reflectors of a language, cultural abstract and concrete heritage products are used while monitoring the development of the language. In this study, as being one of the elements to be consulted in order to understand the cultural structure, the world view and the philosophy of life of a nation, names of individuals are discussed on the basis of women who have always held a valuable place in Tatar Turks before and after Islam. The Women naming reflecting the culture and history of Tatar Kazan Turks to some extent who have been subjected to various social, political and ethnic pressures throughout history, have lived and had to live together with different nations are analyzed by classification under the effect of Islamic religion, color names, animal names and plant and fruit names. In addition, the reasons for giving names in Kazan Tatar culture are mentioned. In this study, it is seen that beliefs and social conditions are the dominant factors in Kazan Tatar women's naming.

* Bu çalışma XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumunda sözlü olarak sunulan *Kadınlara Verilen Kazan Tatar İsimleri* başlıklı bildirinin genişletilmiş şeklidir.

** Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
Res. Asst. Dr. Afyon Kocatepe University, Faculty of Science and Letters, Department of Contemporary Turkish Dialects And Literatures

ORCID 0000-0003-0940-9411

gulsahyilmaz4048@gmail.com

Cite as/ Atıf: Yılmaz, G. (2020). Kazan Tatarlarında kadın isimleri, *Turkish Studies*, 15(1), 669-679
<https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.39842>

Received/Geliş: 20 November/Kasım 2019

Accepted/Kabul: 25 February/Şubat 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 29 February/Şubat 2020

CC BY-NC 4.0

Structured Abstract: The birth of a person brings happiness along with the benefits it brings. In the Tatar culture, not only the boys who maintain the lineage, but also the girls who come to the fore in terms of skills and spirituality are considered valuable. Therefore, regardless of the gender of kids, it can be stated that having children creates a positive perception in society in Kazan Tatars. Newly born children are named within the framework of social traditions, beliefs and philosophies of life. Through the meaning of the names of people or places, one can have information about the reason of their naming and the nation they belong to. As one of the most effective elements in cultural transfer, names of people also have a special place in society. In Tatar culture, it is believed that names of individuals have an impact on their personality.

Kazan Tatars perform the ritual of naming according to Islamic traditions within seven days to protect newborn children from evil spirits. The nature of the name to be given varies over time according to many factors such as trade, political superiority or oppression, fashion, geography, natural events, culture etc. While during the times of Turkish superiority in terms of social and political aspects, Turkish names were used predominantly, Arabic names have become more common since the 13th century with the influence of religion. As well as Arabic names, it is observed that Tatar names also include many German, Greek, Hindi, English, Spanish, French, Chinese, Latin, Mongolian, Sanskrit, Tajik, Russian etc. names as a result of social, cultural, geographical, influences. In this study, emergence of Tatar names and the motives of naming are evaluated within the scope of Kazan Tatar Woman names. Social, political and cultural events are also taken into consideration in the study which is predominantly based on faith. Firstly, under the title of *Kazan Tatar Female Names Emerging under the Influence of Islamic Religion*, the effect of Islamic culture on Kazan Tatar naming tradition is analysed. In this context, it is emphasized that the words in the Qur'an and the names of the Companions of the Islamic religion, the prophets and their families are part of the Tatar name culture. However, the combination of Arabic names and Turkish names to create unified names is one of the remarkable features of female names used in this period. Secondly, under the title of *Female Names Under the Influence of Christianization Period*, the path that Tatars, who have been under Russian domination since 1552 and have been subjected to Christianization and assimilation policies which were effectively implemented at the beginning of the 18-20th century, followed in naming traditions during this process are analysed. The fact that as a result of this policy, women's names and surnames were also changed and how this situation took place in literary works are analyzed. And then, as the third item, under the title of *Kazan Tatar Female Names Given After the October Revolution*, the impact of the new cultural environment that Tatars entered after the October revolution on the name diversity is analyzed. The structural and semantic effects of the terms related to communism and the names of the leaders on the newly formed names in this period are emphasized. Under the title of *Kazan Tatar Female Names Created by the Influence of Beliefs Other than Islam*, the fourth item is discussed within the frame of the reflections of the influence of Shamanism and Zoroastrian in pre-Islamic periods. The effect of the objects considered sacred at that time on Kazan Tatar naming tradition and female names is highlighted. In the fifth item, the effect of colours on beliefs and the reflection of this effect on women's names since the ancient Turks are analyzed under the title of *Kazan Tatar Female Names Related to Colours*. In the sixth item, when the beliefs formed over animals in Turkish culture and their effect on Tatar female names are analyzed, the fact that birds considered sacred in Tengrism have a more common place and which animal names have effect on female names are discussed under the title of *Kazan Tatar Female Names Related to Animal Names*. In the seventh item, female names related to plants with a mythological and cultural background are analyzed under the title of *Kazan Tatar Female Names Emerged with the Effect of Plant and Fruit Names*.

In conclusion, the fact that Tatars consider animals, plants, celestial bodies, and water sacred is the remnant of Zoroastrian beliefs. In the second chapter of the ethnographic work «Tatari Srednego Povol'ya i Priural'ya» published by the Union of Writers in 1967, it is clearly stated that Tatar ancestors had various traditions based on Zoroastrian beliefs; that they celestialized animals, birds, fish, plants, and worshipped them; that they had perspective that life lives forever and it is immortal; that they worshipped the sky, the earth, the water, the sun and the moon, and their remnants (Sattar, 1998: 13-14). Therefore, the effect of Totemist beliefs of Tatars on the names created through the names of animals, plants, and celestial bodies is observed.

It is important that the name given to the baby has a good meaning. At this point, among Tatar Turks, nice, meaningful, and melodious names which are expected to reflect the personality and can reflect on the personality must be chosen.

Names showing that the child is not loved are used to protect the children against evil spirits. Apart from these, there are mostly names wishing a comfortable, peaceful, successful, happy, healthy and long lasting life. In addition, there are names describing good character traits and good body features. Names created by colours that have an important place in mythology attract attention.

The names given to women are usually about beauty. However, this beauty includes not only the beauty of the face but also the beauty of the personality.

With the influence of Islam, Arabic and Persian names gained the most popularity. In addition, as a result of social and political events experienced throughout the history process, it is also observed that Tatar Turks use names in many languages including German, Greek, Hindi, English, Spanish, French, Chinese, Latin, Sanskrit, Tajik and of course Russian. It is also observed that Turkish title names are added to the names of different languages and new names are created.

Keywords: Kazan Tatar, name, woman, Woman Names.

Öz: İsimler millî kültürün önemli değerlerinden biridir. Kişi veya mekânların isminin anlamı, verilmiş nedeni ve şekli mensup olduğu millet hakkında önemli ipuçları vermektedir. İsimler dilin imkânları dâhilinde bir kavramın, bir kişinin tüm özelliklerini kapsayacak şekilde konulmaktadır. Şahıs isimleri, gerek konuluş şekilleri gerekse verilen ismin seçimi konusunda Türk kültüründe daima önemli bir yere sahip olmuştur. Türk dünyasında da hem isim koyma gelenekleri hem de konulacak ismin seçiminde etkili olan hususlarda tarih boyunca farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir. Bu farklılıkların en temel sebepleri tarih boyunca değişiklik gösteren dinî, siyasi ve kültürel etmenlerdir. Şahıs isimleri bir milletin kültürünü yansıttığı kadar o milletin hangi kültürlerle etkileşime girdiğinin öğrenilmesine de yardımcı olan unsurlardandır. Kazan Tatar Türklerinin, İdil Ural bölgesinde 400 yılı aşkın süre boyunca Rus gölgesi altında yaşayan bir Türk topluluğu olduğu göz önüne alındığında Kazan Tatar isimlerinin incelenmesiyle Rus kültüründen etkilenmelerin olup olmadığı konusunda bilgi sahibi olmak mümkün olabilecektir. Günümüze ulaşan kültürel miras ürünleri halk hafızası işlevi görmektedir. Sosyal, siyasi, tarihî, coğrafi kaynak olmasının yanı sıra dilin en kuvvetli yansıtıcılarının sözlü, yazılı kültür ürünleri olması nedeniyle dilin gelişimini takip ederken de kültürel soyut ve somut miras ürünlerine başvurulmaktadır. Bu çalışmada, bir milletin kültürel yapısını, dünya görüşünü, yaşam felsefesini anlamak için başvurulacak unsurlardan biri olan kişi isimleri, Tatar Türklerinde İslâmiyet öncesi ve sonrası dönemde daima kıymetli bir yer tutmuş kadınlar temelinde ele alınmaktadır. Tarih boyunca çeşitli sosyal, siyasi, etnik baskılara maruz kalmış, farklı milletlerle bir arada yaşamış ve yaşamak zorunda kalmış olan Kazan Tatar Türklerinin bir ölçüde yaşadıkları tarihi, kültürü yansıtan kadın isimlendirmeleri, İslam dini, renk isimleri, hayvan isimleri, bitki ve meyve isimleri etkisi çerçevesinde tasnif edilerek incelenmektedir. Ayrıca Kazan Tatar kültüründe ad verilme sebeplerine de değinilmektedir. Yapılan çalışmada Kazan Tatar kadın isimlendirmelerinde baskın unsur olarak inançların ve sosyal koşulların etkili olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kazan Tatar, isim, kadın, Kadın İsimleri.

Giriş

Bir insanın dünyaya gelmesi mutluluk veren bir olaydır. Aslına bakılırsa bir çocuğun dünyaya gelmesi tüm insanlığı ilgilendirmektedir. Çünkü çocuk, bireysel ve toplumsal açıdan geleceği ve umudu ifade eder. Ailenin tam olarak oluşumunu gerçekleştirmesi için de çocuk en önemli unsurlardan biridir. Ayrıca çocuk sahibi olmak toplum içerisinde bir statü göstergesidir. Çocuk soyun devamlılığını sağlayan ve aynı zamanda eve neşe, huzur, bereket getiren birey olarak görüldüğünden dolayı önem arz etmektedir.

Kazan Tatar Türklerinin *Balalı üy gülstan, balasız üy gürstan* “Çocuklu ev gül bahçesi çocuksuz ev mezar” atasözleri toplumdaki çocuk sahibi olma algısını açıkça yansıtmaktadır. Çocuğu olmayan Tatar kadınları, çocuk sahibi olabilmek için daha önce anne olan kadının yastığında uyumak, kıyafetlerini giyinmek, yemek yediği kaptan yemek yemek gibi ritüelleri gerçekleştirmişlerdir (Gıylmanov, 1996: 311). Dolayısıyla bu örneklerden Tatar Türklerinin çocuğa

verdiği değer açıkça görülmektedir. Bunun temelinde çocuğun cinsiyeti ne olursa olsun iyileştirici ve güzelleştirici etkisiyle etrafına iyilikler getirdiği düşüncesi yer almaktadır. Elbette çocuk istemenin en önemli sebeplerinden biri soyun devamlılığını sağlama kaygısıdır. Bu durum erkek çocuklarını öne çıkarıyor gibi görünse de Kazan Tatar Türklerinde kız çocukları da en az erkekler kadar kıymetlidir.

Kazan Tatarlarında kız çocuklarının daha çok manevi değerleri göze çarpmaktadır. *Kız bala sırdeş, ir bala kündeş* “Kız çocuk sırdaş, erkek çocuk kuma(dır).” Tatar atasözü kızın ömür boyu aileye destek olacağını işaret etmektedir. Bunun yanında *Ulı yuknın kızı çirüğe barır* “Oğlu olmayanın kızı orduya girer.” atasözü ile de Kazan Tatarlarının kültürel algısında kız çocuklarının erkek çocuklarından daha az değerli görülmediği ve yeri geldiğinde kadınların da erkeklere atfedilen işleri yapabileceklerini düşündükleri anlaşılmaktadır. Tatarlar için kız çocuğu hem vefalı hem becerikli, madden ve manen yardımcı bir evlat olarak görülmektedir. Kız çocuğun Tatarlar için bir baht, bereket, ferahlık sembolü olduğu ise *İr bala tusa, üyine bir ferişte kunar, di; kız bala tusa, citmiş ferişte kunar, di* “Erkek çocuk doğarsa evine bir melek konar, denir; kız çocuk doğarsa yetmiş melek konar, denir.” atasözünden anlaşılmaktadır.

Her millet sosyal, siyasi, coğrafi ve tarihsel koşulların etkisiyle kendine özgü gelenek göreneğini oluşturmaktadır. Bu gelenek göreneklerin temelinde inanç, ihtiyaç ve koşullar yer aldığından, hepsinin kendine özgü manaları ve oluşum mantıkları bulunmaktadır. Çocukların isimlendirilmeleri de toplumun hayat felsefesi ve kültürel mantığı çerçevesinde gerçekleşmektedir. Tatar Türkleri için önemli bir ritüel olan isim koyma, günümüzde İslami geleneklere göre yapılmaktadır. Tatar inançlarına göre doğumu takip eden yedi gün içerisinde anne ve babanın çocuğa isim vermesi gerekmektedir. Bunun sebebi ise Reşit Hadi Biglov tarafından halk inançlarına dayandırılmaktadır. O, Tatarların ilk yedi gün içerisinde isim verildiği takdirde çocuğun yanına şeytanın yaklaşmayacağına, kem gözlerin çocuğa uğramayacağına ve çocuğun sağlıklı olacağına inandığını ifade etmektedir (1998: 471). Dolayısıyla doğumdan kısa süre sonra bebeğe isim verilmektedir.

Bebeğe verilen ismin güzel anlamlı olması önemlidir. Ramilya Yarullina Yıldırım’ın, *Manevi değerlerin yeniden kalkınmaya başladığı son zamanlarda, Tatar aileleri eskisi gibi çocuğuna anlamlı isim, güzel terbiye ve eğitim vermeye önem göstermeye başladı* ifadesi ile isimlendirme geleneğinin Tatarlar arasında önemini koruduğu anlaşılmaktadır (2016: 686). Bu konuda Tatar Türkleri “İsmin cisminde denk gelsin” ifadesini kullanılmakta ve bu ifadeden güzel anlamlı, kulağa hoş gelen isimlerin tercih edildiği görülmektedir. Ancak bunların yanında yeni doğana verilecek ismin niteliğini etkileyen ticaret, siyasi üstünlük veya baskı, moda, coğrafya, doğa, doğa olayları, kültür vb. birçok faktör mevcuttur.

Türk gücünün artması ve Türk milletinin genişlemesi ile yeni kültür çevrelerine giren Türkler, pek çok yenilikle karşılaşmışlardır. Bunun sonucunda dinî etkinin ağır bastığı ad alanında önemli değişiklikler olmuştur. Avrupa ülkelerinde ve milletlerinde geniş bir etki yaratan din, kendi adlarını eski Latin-Grek köklerine bağlarken, Türklerde de adlar, özellikle Arapçaya kaymıştır. 13. yüzyıla kadar dengeli olan adların değişimi, 13. yüzyıldan sonra Türkçenin hâkimiyet alanını daraltmış ve bu tarihten itibaren yabancı adlar, Türkçe adlara üstünlük sağlamıştır. 922 yılında İslamiyet’i ilk kabul eden Bulgar Türklerinde, bu tarihten sonra, İdil-Kama boylarında Arap adları daha fazla kendisini göstermiştir (Alkaya, 2001: 117).

Dolayısıyla İslami etki göz önüne alındığında Tatar isimlendirmeleri üzerinde inancın diğer tüm sosyal etkilerden daha baskın olduğu söylenebilir. Arapça isimlerin yanı sıra, Tatar Türkleri tarafından Almanca (Elüse “Eski Alman dilindeki Adelaida (soylu nesil) isminin Rusça kısaltılmış şekli olan Alisa’nın Tatarca yerli şekilde söylenişi”), Grekçe (Lira “Eski Yunanlarda, telli müzik aleti, şiiriyat sembolü”), Hintçe (İndira “Eski Hint mitolojisinde fırtına, yıldırım ve

savaş tanrısı, Tanrılar padişahı”), İngilizce (Elmira “Namuslu, vicdanlı, şöhretli”), İspanyolca (Elvira “Her şeyi saklayan, koruyup destekleyen”), Fransızca (Evelina “Orman cevizi”), Çince (Badyan “hoş kokulu, dekoratif ağaç”), Latince (Flora “çiçek, bitkiler dünyası”), Moğolca (Batıya “değerli taş, çok kıymetli”), Sanskrit dilinde (Hindiya “Eski Sanskrit dilindeki Sindhu (ırmak ismi) kelimesinden yapılan isim, Tacikçe (Kalbike “mutlu kadın”) ve tabii ki Rusça (Oktyabrına “Ekim ayı isminden sosyalist devrim anısına koyulan isim”) olmak üzere birçok dilde isim kullanıldığı da görülmektedir.

Günümüzde Kazan Tatarları arasında totemistik inançlar, bitki ve meyve isimleri vb. etkilerle oluşan kadın isimlerine rastlansa da ağırlıklı olarak İslam dini etkisiyle oluşan isimler yer almaktadır (Zaripova Çetin, 2009: 74).

Türkiye’de Tatar Türklerinin isimleri hakkında sınırlı sayıda çalışma mevcuttur. Bülent Gül, 2000 yılında Türkbilig dergisinde yayınlanan *Kazan Tatarlarında Kişi Adları* adlı makalesinde Kazan Tatar kişi isimlerini yapı ve anlam bakımından tasnif etmiştir. Ercan Alkaya’nın 2001 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinde yayınlanan *Tatar Türklerinin Kullandığı Türkçe Kişi Adları Üzerine Bir Değerlendirme* adlı makalesinde, Tatarlara verilen Türkçe isimlerin kapsamlı bir tasnifi yapılmıştır. Son olarak Murat Özşahin’in 2018 yılında Yeni Türkiye dergisinde yayınlanan *Tatar Başkurt Kişi Adlarında Renkler* isimli çalışmasında ise Tatar ve Başkurtlarda kişi adı olarak tercih edilen renklerin oranı üzerinde durulmuş ve bu bağlamda bir değerlendirme yapılmıştır.

Bu çalışmada Gomer Sattar-Mulille’nin (G. F. Sattarov) *Tatar İsimleri Ni Söyli? ve Tatar İsimneri Süzliği* isimli eserleri temel alınmıştır. Bu eserlerden yola çıkarak köklü bir tarihe dayanan Tatar isimlerinin ortaya çıkması ve veriliş motifleri, Kazan Tatar Kadın isimleri özelinde değerlendirilmiştir. Daha çok inanç temelinde yapılan çalışmada sosyal, siyasi ve kültürel olaylar da dikkate alınmıştır.

1. İslam Dini Etkisinde Oluşan Kadın İsimleri

İsimlerin verildiği kişinin karakterini etkileyeceğine inanıldığı ve bu temelde tarih boyunca benimsenen inanışların, gelenek göreneklerin, örf âdetlerin isimlerin oluşmasında, konulmasında etkili olduğu görülmektedir. İslam dinini benimseyene kadar ağırlıklı olarak Türkçe isimleri kullanan Tatarların, İslam dinine geçtikten sonra ise Kur’an-ı Kerim’de geçen, İslam dinine mensup sahabe, peygamber ve onların ailelerinde yer alan bireylerin isimlerini kullandıkları görülmektedir.

Gayşe (Ar.) “canlı, yaşama gücü olan, uzun ve rahat yaşayan”; *Hediçe (Ar.)* “erken doğan kız çocuğu, Hz. Peygamber’in ilk eşinin ismi”; *Fatıyma (Ar.)* “emzikten ayrılan kız çocuk, Hz. Muhammed’in kızı, dördüncü halife Hz. Ali’nin karısı”; *Rokıya (Ar.)* “Tılsım, sihir, gönlü yüzüne yansıyan, Hz. Muhammed’in en güzel kızı; *Esmâ (Ar.)* “Üstün, büyük”; *Zeynep (Ar.)* “güçlü, saf, guguk kuşu”, *Zeynep+banu (Ar. - Far.)*, *Zeynep+bike (Ar. - T. - Tat.)* *Zeynep+sara (Ar.)* “Zeynep Hanım”; *Rabıga (Ar.)* “Dördüncü, ailede doğan dördüncü kız çocuğu, bahar mevsimi, kardelen çiçeği”; *Saîye (Ar.)* “Saf, gerçek, pak”; *Zöbeyde (Ar.)* “Aranıp alınan, en kıymetli, hediye”; *Helime (Ar.)* “yumuşak gönüllü merhametli”; *Emine (Ar.)* “inançlı, doğru, Hz. Muhammed’in annesinin adı”; *Leyle (Ar.)* “gece, akşam, siyah saçlı”; *Zölfiye (Ar.)* “kıvrıkcık saçlı, sevimli, güzel”; *Saniye (Ar.)* “İkinci, ailede doğan ikinci kız çocuğa verilen isim”; *Elfiye (Ar.)* “uzun ömürlü, ilk, birinci, baştaki”; *Enise (Ar.)* “yakın arkadaş, dost, Araplarda kızlara hürmet ile seslenme sözcüğü”; *Halise (Ar.)* “saf, pak görünümlü”; *Zemzem (Ar.)* “bol, dolu, Mekke’deki Kâbe kapısının önündeki kuyunun ismi”, *Zemzembanu (Ar. - Far.)*, *Zemzembike (Ar. - T. - Tat.)* “Zemzem hanım”, *Zemzemgül (Ar. - Far.)*, “zemzem suyu gibi bol gül” *Zemzemiye (Ar.)* “Zemzem suyu doldurulan

kap”¹ bu isimlerden birkaçıdır. Bu isimler köken bakımından değerlendirildiğinde, Arapça isimlerin Türkçe unvan adlarıyla birleşerek yeni bir kadın ismi oluşturduğu da görülmektedir.

2. Hristiyanlaştırma Dönemi Etkisindeki Kadın İsimleri

Kazan Tatarlarının tarihinde 18-20. yüzyıl başını kapsayan Hristiyanlaştırma dönemi Tatar isimlendirmeleri hususunda etkili olmuştur. Bu dönemde Tatar Türkleri güçlü baskılar ve asimilasyon politikalarıyla Müslümanlıktan vazgeçirilip Hristiyan olmaya zorlanmış ve mecbur bırakılmışlardır. Bu devirde Hristiyanlaşmak istemeyen, Hristiyanlaştırıldıktan sonra tekrar İslam dinine dönen ve bir Rus’un İslam dinine geçmesini sağlayan Tatarlar diri diri yakılarak öldürülmüştür (Alkaya, 2014: 27-28). Bu siyasetin sonucu olarak Tatar isimleri ve soyadları da değiştirilmiştir. Bu konunun yansımaları edebî ürünlerde de yerini bulmuştur. Örneğin Tatar yazarı İlsöyer İksanova; "Balan Çeçegi" eserinde şu ifadeleri kullanmaktadır;

“... Her yûrtka askaç ta üz dinñnen yazgan dip bulmıy bit ul ħalıknı.
Ul ikünalar kün-tün yabulı-kaplavlı, üretnik –felen busagadan atlaganda açıp
tursalar da, aña küterilip kararga da kurkalar bit müsilmannar. İsim üzgertip
kine de ħristian yasap bulmıy. Mariya, Galina, Anastasiya, Fıüdüsıyelerde
Mahinurdagı, Esmabikedegı, Gülcamaldagı, Fehrigüllerdegı gül de, nur da,
bike de yuk tatar üçin. Bu isimner iyesinñ asılın anlatmıylar. Tüygı-ħislerñ
citkirmiler, kiliş-kilbetñ, akıl-fikirñ bildirmiler. Künjillernñ kutıklap gül islerñ
ańkımıy tań nurları sirpilmi, bikeleñ gurur sinnarı tüyimlanmıy anda.”
(THA, 2001: 547)

“...Her eve ikon asınca o insanlar kendi dininden vazgeçmiş olmuyor. O ikonlar gece gündüz kapalı, polisler eşikten geçerken açıp baksalar da onu kaldırıp bakmaya yine de korkuyor Müslümanlar. İsim değiştirmekle de Hristiyan olunmuyor, Maria, Galina, Anastasia, Feodosiye isimlerinde Mahinur’daki, Esmabike’deki, Gölcemal’daki, Fehrigöllerdeki ne gül, ne ışık, ne nur vardır Tatarlar için. Bu isimler sahibinin aslını anlatmıyorlar. Duygu ve hisleri iletmiyorlar, aklını fikrini, dünya görüşünü anlatmıyorlar. Gönüllerini titreten çiçek kokuları yayılmıyor, atalarının nurları yayılmıyor, hanımları gurur duymuyor.”

Günümüze kadar yapılan Tatar kadın isimleri tasniflerinde Hristiyanlaştırma dönemi etkisinde oluşan kadın isimleri üzerinde ayrıca durulmamıştır. Tatarlardan ayrı bir halk olduğu iddia edilen Kreşinlerin, 4. – 6. yüzyıldan 14. yüzyıla kadarki zaman diliminde Hristiyanlığı kabul eden Bulgar ve Nogayların torunları olduğu, onların hiçbir zaman Müslüman olmadıkları, diğer bir görüşe göre ise Rusların politikaları sonucu Hristiyanlığı kabul eden Tatarlar oldukları ileri sürülmektedir (Alkaya – Kirillova, 2018: 36-37). Her iki koşulda da Hristiyanlığı kabul etmeleri sonucu Kreşinler genellikle Hristiyan isimlerini kullanmaktadırlar. Bunun dışında Kazan Hanlığı içerisinde yaşamış Fin- Ugor asıllı halklar olan Udmurtlar, Mordvalar, Mariler (Çeremisler) de Hristiyanlaştırılmıştır (Alkaya – Kirillova, 2018: 63). Bu baskıların Kazan Hanlığı bünyesinde yaşayan tüm halkları etkilediği dolayısıyla sıklıkla Hristiyan isimleri kullanıldığı söylenebilir.

3. Ekim Devriminden Sonra Verilen Kadın İsimleri

Tatar Türkleri, 1917 Bolşevik İhtilâlinde sonra yeni bir kültür dairesine girmişlerdir. Bolşevik İhtilâlinde sonra Tatar adlarının çoğalmasa, değişmesi ve yenilenmesi çeşitli şekillerde gelişmiştir (Alkaya, 2001: 118).

Rusça ihtilâl anlamına gelen “revolutsiya” sözcüğü ikiye bölünerek ikinci kısmı olan *Lutsiya* kız çocuğa isim olarak verilmiştir (Sattar, 1998: 18). Rusçadan alınan isimlerle birlikte diğer batı dillerinden gelen adlar da dikkate değerdir. Albina, Klara, Lena, Luiza, Flora, Liliye,

¹ Çalışmada kullanılan isimlerin manaları ve köken bilgileri bahsi geçen *Tatar İsimleri Ni Söyli?* ve *Tatar İsimneri Sözlügi* isimli eserlerden yararlanılarak elde edilmiştir.

Roza, Venera, Svetlana, Eliza, Almira vb. gibi adlar 1917'deki Bolşevik İhtilâlinde sonra kullanılmaya başlanmış ve 1930-1940'lı yıllarda bir hayli yayılmıştır. Bugün de Tatar Türkleri arasında en yaygın olan adlar, yukarıda adı geçen Rusçadan ve batı dillerinden gelen adlardır (Alkaya, 2001:118). Rubina “kıızıl yakut”, Rokšana “ışık saçan”, Rozalina “çok güzel, görkemli gül”, Rita “inci” vb.

Tarihte Roma ve Osmanlı'dan sonra üçüncü bir Romanik imparatorluk iddiası güden devlet Sovyetler'dir ve medeniyetini Roma medeniyeti üzerinde kurgulamayı ilke edinmiştir. Buna bağlı olarak da Slav isimleri dışında pek çok Avrupa kültüründen isimler alarak enternasyonal bir Sovyet halkı ve devleti kurgulamayı planlamıştır. Yabancı adların getirilmesindeki reel sebebi de burada aramak doğru olacaktır².

Bu dönemde ayrıca birleşik isimler, erkek isimlerinin sonuna -a,-e, -iye ekleri getirilerek yapılan kadın isimleri de mevcuttur (Alkaya,2001: 118). *Aynur/Aynura, Aynur/Aynuriye (Tat. Ar.)* “ay nuru”; *Gali/Galiye (Ar.)* “büyük, yüce, ulu, kıymetli kişi”; *Garif/Garife (Ar.)* “bilen, haberdar olan”; *Gafur/Gafura (Ar.)* “bağışlayıcı, affedici”; *Zeki/Zekiye (Ar.)* “keskin zekâlı, akıllı, yetenekli kişi”; *Kamil/Kamile (Ar.)* “kâmil, olgun, kusursuz, her açıdan yetişmiş kişi”; *Kerim/Kerime (Ar.)* “cömert, sevecen, merhametli, kıymetli, kutsal kişi”; *Möslim/Möslime (Ar.)* “Müslüman oğlu/kızı”; *Möfid/Möfide (Ar.)* “fayda sağlayan kişinin”; *Möhsin/Möhsine (Ar.)* “yüksek ahlaka sahip, iyilik yapan, iffetli kişi”; *Remzi/Remziye (Ar.)* “damga, sembol”; *Tahir/Tahire (Ar.)* “saf, pak, günahsız”; *Feyzi/Feyziye (Ar.)* “bolluk, zenginlik, engin gönüllülük, bereketli, şefkatli ve cömert kişi”; *Ferdi/Ferdiye (Ar.)* “yalnız, bir başına”; *Helil/Helile (Ar.)* “yakın, gerçek dost”; *Heyri/Heyriye (Ar.)* “güzellik ve iyilik sahibi” vb. isimler erkek isimlerine ek gelmesi sonucu oluşan kadın isimlerine örnek verilebilir. Tatar isimlerinde erkek isimlerinin sonuna -a,-e, -iye eklenerek yapılan kadın isimlerinin çoğunun Arapça kökenli olduğu görülmektedir Tatarların aynı zamanda Rusların azizlerin isimlerinin sonuna -a ekleyerek kadın isimleri yapmalarından etkilenmiş olabilecekleri ve dolayısıyla bu durumun dinî bir etki olduğu söylenebilir.

Bolşevik İhtilâlinde sonra Tatar kişi adları arasında tamamen yeni adlar kendini göstermeye başlar. Özellikle iki ayrı sözcüğün bir araya getirilmesiyle oluşturulan birleşik adlar oldukça yaygınlaşır. Ay, al, göl, il, nur, tan, fen gibi sözcükler, birleşik ad yapımında önemli rol oynar (Alkaya, 2001: 120). *Ay+göl* “ay ve gülün özelliklerine sahip, ay çiçeği”, *Ay+zöhre* “ay ve yıldız özelliklerini taşıyan, efsaneye göre ayın kızı zöhre” *Ay+nura* “ayın nuru”, *Göl+zirek* “gül gibi güzel ve akıllı, sezgisi kuvvetli kadın”, *Göl+gine* “sadece gülden ibaret”, *Göl+şat* “mutluluk gülü”, *İl+gize* “memleket gezen”, *İl+sura* “halk kahramanı”, *İl+duse* “halkın dostu, memleketin sevgilisi”, *Nur+sine* “Nurlu sine”, *Fen+duse* “ilim dostu” gibi isimler bu dönemden sonra oluşturulmuştur.

Ekim devriminden sonra, komünizm ile ilişkilendirilen sözcüklerden üretilen ve bu dönemin önemli şahsiyetlerinin ad ve soyadlarının kısaltılmasıyla oluşturulan kişi adları kendini gösterir: *Vil*; Viladimir İlyiç Lenin isminin baş harflerinin birleşiminden oluşan bir erkek isimdir. *Vilen-Vilena*; Viladimir İlyiç Lenin'in baş harflerinden yapılan Vil isminin sonuna Lena isminin eklenmesiyle oluşmuş bir isimdir. Buradaki Lena, Sibiryâ'da bulunan bir nehir isimdir. Çarlık döneminde Lena nehri kenarında isyan çıkaran işçiler kurşuna dizilmişlerdir. Bu olay anısına Viladimir İlyiç Ulyanov kendine Lenin (Lena'ya ait) ismini almıştır (Mungalov, 2009:244). *Leniz-Leniza*; (Leninskie Zavetî-Lenin'in vasiyeti), Leni kısmı Lenin adından alınmış Za kısmı ise Zavetî (vasiyet) kelimesinin ilk hecesi alınarak oluşturulmuştur. *Vladlen-Vladlena* isimleri de (Vladimir Lenin'in birleşmesiyle oluşmuştur. *İzil*; İspolnitel Zavetov İliça-İliç'in vasiyetini gerçekleştiren kelimelerinin baş harflerinden oluşmuştur. *Kim*; Kommunistçesky İnternatsional Molodeji-Uluslararası Komünist Gençlik kelimelerinin baş harflerinden oluşmuştur. *Lenuza*; Lenina Ulyanova Zavetî-Lenin Ulyanov'un vasiyetinin kısaltmasıyla oluşmuştur. *Lenar-Lenara* ismi Lenin

² Bu görüş, Tatar kişi adları üzerine yapılan bir sohbet sırasında Murat Özşahin tarafından ifade edilmiştir.

kelimesinin Len kısmı ve ordusu (ordu) kelimesinin ilk hecesi birleştirilerek ortaya çıkmıştır (Leninskaya Armiya-Lenin'in ordusu). *Marlen-Marlena*; Marks ve Lenin isimlerinden yapılmıştır. *Renat-Renata*; Revolyutsiya (devrim), Nauka (bilim) kelimelerinin ilk heceleri ve trud (emek, hizmet) kelimesinin ilk harfinin birleşmesiyle oluşmuştur (Revolutsiya, Nauka i trud - Devrim, bilim ve emek). Bu adlandırmalar, komünizm etkisiyle kullanılmaya başlayan kişi isimlerine örnek gösterilebilir (Sattarov, 1998: 17-18). Kapitalizmin karşısında durup sınıf çatışmalarının önüne geçme amacıyla proleter bir devrim yapan SSCB'nin kurucusu, Marksist Leninist ideolojinin fikrî önderi, Ekim 1917 devriminin ve Rusya Komünist (Bolşevik) Partisinin lideri, Lenin ve babasının ismi, kurduğu ordu ve partiler, önderi olduğu ideoloji şahıs isimleri üzerinde etkili olmuştur.

4. İslam Dini Dışındaki İnançların Etkisi ile Oluşan Kadın İsimleri

Eski Türklerde Şamanizmden bu yana güneşin kutsal sayıldığı bilinmektedir. Tatar Türkleri de İslam dinini benimsemeden önceki tarihî devirlerde gök cisimlerini kutsal saymışlardır. Yaşamın kaynağı sayılan güneş, dünyanın oluşumundan, ilk insandan beri evrende en etkili güçlerdendir. M. Seyidov'a göre, «*Kutsal başlangıç sayılan dağ, toprak ve özellikle onlarla ilgili güneş bütün varlığın, hayatın, tanrıların insanların, nimetlerin yaratıcısı, anası atası sayılmıştır*» (Uslu, 2016: 12). Mecûsilikte ölüm ve ölüm ötesi hayatla ilgili inançlar oldukça gelişmiştir. Ölümün ardından ruh, sırasıyla yıldızları, ayı ve güneşi geçerek ilâhî âleme ulaşabilmektedir³. Tatar kadın isimlerinde rastlanan *Koyaş* “güneş” *Koyaşbike* “Güneş Hanım”, *Koyaşcihan* “cihan güneşi”, *Könbike* “Güneş Hanım”, *Könnur* “gün ışığı”, *Könsılı* “güneş kadar güzel kadın”, *Köncemal* “güneş gibi güzel”, *Şemsicihan* “cihanın güneşi”, *Hörşide* “aydınlık güneş gibi nurlu, güzel kadın”, *Aybanu* “ay gibi kadın, gelin”, *Aybibi* “ay gibi kadın”, *Aybike* “aylı günde doğan, ay kızı, zöhre kızı”, *Aybikeş* “ay gibi kadın”, *Tulganay*, aylı “ay gibi nurlu ve güzel”, *Yoldız* “yıldız”, *Safura* “yıldız, parıldayan”, *Sitare* “yıldız”, *Stella* “yıldız”, *Necmiye* “yıldız”, *Çulpaniye*, *Çulpan* “tan yıldızı”, *Zöhre* “Yıldız”, *Zöhrebanu*, *Zöhrebike* “yıldıza benzeyen, yıldız gibi parlayan kadın, yıldız kızı” gibi isimler de bu inanışlara dayanmaktadır. Bu isimlerin manaları genellikle benzetme temelli verilmiş olsa da ardında köklü bir inanç temeli olduğu düşünülmektedir.

Demir, milattan önceki yüzyıllardan beri kutsal sayılmakta ve özellikle ritüellerin uygulanması sırasında kullanılan nesneler arasında yer almaktadır. Tarih boyunca çeşitli silah ve savunma araçlarında kullanılan demir, kötü ruhlara karşı da bir savunma gerecidir. Bu inanca dayanarak demir kökünden türetilen Temirbike “Demir gibi sağlam kız” gibi isimlerin kadınlara da verildiği görülmektedir.

5. Renk İsimleri İle İlgili Kadın İsimleri

Renkler toplum ve bireyin karakterini, kültürel değerlerini yansıtabilen önemli unsurlardandır. *Eski Hun döneminden başlayarak askerî, sonraki dönemlerde ise inanç ve ritüellerde kullanılan nesnelerin üzerinde renklerin bilinçli bir şekilde kullanıldığını biliriz* (Özşahin, 2018: 583). Eskiden Türklerde yönlerin, mevsimlerin, dört unsurun, tanrıların renkleri vardı. Bahsedilen renkler, şu dört renk idi: Doğunun, ilkbaharın, ağacın ve doğu tanrısının rengi gök; batının, sonbaharın, demirin ve batı tanrısının rengi ak; kuzeyin, kışın, suyun ve kuzey tanrısının rengi kara; güneyin, yazın, ateşin ve güney tanrısının rengi ise kırmızı (Alkaya, 2001: 127).

Renkler, Kazan Tatar Kadın isimlerinde de geniş yer tutmaktadır. Ercan Alkaya bu konu ile ilgili “Çocuğun gözü, kaşı, yüzü, saçı, burnu, başı veya tüm vücudunun göze çarpan rengi ad olmuştur” ifadelerini kullanmıştır (2001: 13). Hâlihazırda çocukta bulunan özelliklerin çevredeki güzelliklere benzetilmesiyle yapılan isimlerin yanında çocuğun karakterinin ve fiziki özelliklerinin benzerliği temenni edilen güzel kavram ve nesnelerin isimleriyle oluşturulan kadın isimleri ile de karşılaşılmaktadır. *Ak+sılı* “ak, mukaddes gönüllü güzel”; *Ak+çeçek* “saflik, güzellik, namusluluk

³ Detaylı bilgi için bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mecusilik>

sembolü”; *Al+göl* “al renkteki çiçek gibi güzel” gibi karakter benzetimlerinde ve *Karakaş* “karakaşlı” *Karakaşsılı* “karakaşlı güzel”; *Karaküz* “kara gözlü”; *Karasılı* “esmer tenli güzel”; *Karaçeç* “kara saçlı kız” gibi fiziki özellik betimlemelerinde renk isimlerinden yararlanılmıştır. Diğer renklerle yapılan isimlere oranla kara rengi ile yapılan kadın isimlerinin daha az olduğu görülmektedir. Ele alınan kaynaklarda bu türdeki isimlerden yalnızca dört tane tespit edilmiştir.

6. Hayvan İsimleriyle İlgili Kadın İsimleri

Hayvan isimleri genellikle gücün simgesi olarak erkek isimlerinde görülmektedir. Ancak sayıca az da olsa *Arslanbike* “anne Arslan, cesur kadın” *Susarsılı* “su samuru gibi hareketli atik ve güzel kadın” gibi gücü, sağlamlığı çağrıştıran hayvan isimleriyle yapılmış Tatar kadın isimleri mevcuttur. Dolayısıyla Kız çocuklarının isimlerine bakıldığında daha çok kuş ve kuşlar gibi güzel görünümlü hayvan adlarından esinlenildiği görülmektedir. Erkeklerle de kuşlarla ilgili isimler verilmiş, ancak bu isimler kızlara verilen isimlerin aksine büyük oranda yırtıcı kuşlardan oluşmuştur. Kazan Tatar kadın isimlerinde güzellik, zarafet ve zekilik sembolü olan *Hödhöd* “hüthüt/ibibik kuşu”, *Karlgaç* “kırlangıç”, *Karlgaçbike* “Kırlangıç Hanım”, *Karlgaçsılı* “kırlangıç gibi güzel kız”, *Kügerçin* “güvercin”, *Sandugaç* “bülbul”, *Sandugaçbike* “bülbul gibi kadın”, *Sandugaçsılı* “bülbul gibi güzel kadın”, *Suzgınbike* “Sülün gibi güzel, düz vücutlu, uzun kadın”, *Bilbil* “bülbul” gibi kuş isimleri de sıklıkla kullanılmaktadır. Kuş isimlerini tercihte, inançsal ve mitolojik bir arka plan mevcuttur. En temelde Türk inançlarında ölümünün ardından insan ruhunun kuş olarak göğe uçtuğu düşünülmektedir. *Kuşlar Gök Tanrı idaresindeki bir varlıktır ve kutsaldır. Bundan dolayı da kuş, insan için uğurlu bir canlıdır ve insana iyilik sağlayan yanı vardır.* (Uslu, 2016: 24-25). Dolayısıyla tüm bu inançların yansımaları kadın isimlerinde görülmektedir.

Türkiye Türkçesinde daha çok olumsuz çağrışım yapan “Sülük” Kazan Tatar kültüründe pozitif bir manada kullanılmakta ve Tatar kadın isimlendirmelerinde *Sölikbike* “Sülük” gibi güzel kadın” şeklinde yer almaktadır. Bununla birlikte Tatar kadın isimlendirmelerinde az da olsa *Kabanbike* (Domuz hanım) gibi kötü anlama gelen isimler de yer almaktadır. *Yaban domuzu Türklerde kötü ruhlu ve yırtıcı bir hayvan olarak görülüyordu* (Ögel, 2006: 541). Ancak kötü manalı isimlerin temelindeki sebep, doğan bebeği nazardan ve kötü ruhlardan korumak, onun uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmesini sağlamaktır.

7. Bitki ve Meyve İsimleri ile İlgili Kadın İsimleri

Bitkilerden esinlenerek Tatar kadınlarına verilen isimlere bakıldığında, hoş kokulu, güzel tada ve görüntüye sahip meyve, çiçek gibi bitki isimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Anadolu masallarında çocuğu olmayan çiftlere elma verildiği göz önünde bulundurulduğunda *Almabanu*, *Almabike*, *Almagöl* gibi isimlerin çocuk veren ağaç ruhları ile ilintili olması mümkündür (Ögel, 2006: 485). *Akçeçek* “beyaz, güzel çiçek, saflık, güzellik, namusluluk sembolü”, *Ayçeçek* “ay gibi güzel çiçek”, *Alçeçek* “Al renkli çiçek”, *inciçiçek* “müge çiçeği gibi kadın, saflık sembolü”, *Göl* “çiçek, güzellik, saflı sembolü” *Gölbeyaz* “beyaz yapraklı gül”, *Gölnara* “ateş çiçeği, ateş gibi kırmızı çiçek”, *Gölbagar* “gül seven, yetiştiren kişi”, *Gölbegiyde* “uzun ömürlü gül”, *Gölbibi* “gül gibi kız”, *Gölbike* “güle benzeyen kız”, *Kamışbike* “kamış gibi ince, dik, güzel kız”, *Regne* “güzel, gül”, *Reyhan* “hoş kokulu, ferahlık veren çiçek”, *Rafiye* “hurma meyvesi”, *Cilek*, “çilek” *Çeçek* “çiçek, güzellik saflık sembolü”, *Çiyebike* “vişne gibi tatlı kadın”, *Yözim* “üzüm ağacı ve meyvesi”, *Yözimbike* “üzüm gibi tatlı, güzel” güzelliği, zarafeti, saflığı, uzun ömrü sembolize eden kadın isimlerinden birkaçıdır.

Sonuç:

Tatarların hayvanları, bitkileri, gök cisimlerini, suyu kutsal saymaları İslamiyet öncesi dinî inanışların kalıntılarıdır. Yazarlar Birliğinin 1967 yılında çıkardığı *Tatarı Srednego Povoljya i Priuralya* “Orta Volga ve Ural Bölgesi Tatarları” adlı etnografik eserin ikinci bölümünde Tatarların atalarının İslamiyet öncesi dinî inanışlara dayanan çeşitli geleneklerinin olduğu; hayvanları, kuşları

balıkları, bitkileri ilâhileştirmeleri, onlara tapınmaları; canın sonsuza kadar yaşadığı, onun ölümsüz olduğu yolundaki görüşleri; göğe, yere suya, güneşe, aya tapınmaları ve bunların kalıntıları açıkça beyan edilmiştir (Sattar, 1998: 13-14). Dolayısıyla hayvan, bitki ve gök cisimlerinin isimleri ile oluşmuş isimlerde, Tatarların totemistik inançlarının etkisi görülmektedir.

İsimlendirmelerde niteliğe de önem verilmiştir. Bu konuda Tatar Türkleri arasında isminin karakterini yansıtmayı dileyen, ismin sahibinin karakterine yansıyacak, güzel anlamlı, kulağa hoş gelen isimler tercih edilmektedir. Kadınlara verilen isimler genellikle güzellikle ilgilidir. Ancak bu güzellik, yalnızca yüz güzelliğini değil, huy güzelliğini de kapsamaktadır.

Toplum tarafından olumlu bir mana taşımayan sözcükleri barındıran adlandırmalar ise, kötü ruhlar karşısında çocukları korumak amacıyla tercih edilmektedir. Bunların yanında çoğunlukla hayatının rahat, huzurlu, başarılı, mutlu, sağlıklı ve uzun ömürlü geçmesine yönelik temenni bildiren isimler mevcuttur. Bazı adlandırmalarda olumlu karakter özelliklerini anlatan, vücutla ilgili iyi özellikleri belirten isimler görülmüştür. Mitolojide de önemli yere sahip renk adlarının kişi isimlerinde önemli bir yere sahip olduğu belirlenmiştir.

Tatar isimlendirmelerinde, özellikle İslamiyet etkisiyle, en çok Arapça ve Farsça isimler yoğunluk kazanmıştır. Tarih süreci boyunca yaşanan sosyal ve siyasi olaylar sonucu Tatar Türklerinin Almanca, Grekçe, Hintçe, İngilizce, İspanyolca, Fransızca, Çince, Latince, Sanskrit dili, Tacikçe ve Rusça olmak üzere birçok dilde isim kullandığı da görülmektedir. Ayrıca farklı dilden geçen isimlere Türkçe unvan isimleri eklenerek yeni isimler oluşturulduğu da belirlenmiştir.

Sosyal, coğrafi, siyasi, dinî vb. birçok unsurda birlikte şekillenen Tatar isimlendirmelerinde, tarih boyunca ağırlıklı olarak siyaset ve dini inancın etkisi görülmektedir. Günümüzde ise İslam dininin etkisi gözlemlenmektedir.

Kaynakça

- Alkaya, E. (2001). Tatar Türklerinin Kullandığı Türkçe Kişi Adları Üzerine Bir Değerlendirme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 115-136. <https://doi.org/10.18069/fusbed.74439>
- Alkaya, E. Kirillova, Z. (2018). *Kreşin Tatar Türkçesi (Dil, Tarih, Kültür)*. İstanbul: Kesit Yayınları. <https://doi.org/10.30563/turklad.480826>
- Beyremova, F., Alkaya, E. (2014). 18.Yüzyılda Sibirya’da İslama Karşı Saldırı ve Tatarların Zorla Hristiyanlaştırılması. *Turkish Studies*. Volume 9/4, 25-30. <https://doi.org/10.7827/turkishstudies.6749>
- Biglov, R. H. (1998). *Balaga İsim Koşu* (Tatar İsimleri Ni Söyli?) Kazan: Rannur Neşriyatı.
- Gül, B. (2000). Kazan Tatarlarında Kişi Adları. *Türkbilig*, Sayı 1.
- İksanova, İ. (2001). *Balan Çeçegi (Tatar Hikeyesi Antologiyası)*. Kazan: Tatarstan Kitap Neşr. 544-548.
- Mungalov, N. N. (2009). *Lensky Rasstrel 1912*. İrkutsk: Reprotsentr A1.
- Sattarov, G. F. (1981). *Tatar İsimneri Süzlege*. Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı.
- Sattar-Mulille, Gomer (1998). *Tatar İsimleri Ni Söyli?* Kazan: Rannur Neşriyatı.
- Gıylmanov, Galimcan (haz.), (1996). Tatar Mifları, 1. Kitap, Tatarstan Kitap Neşriyatı. Kazan.
- Ögel, B. (2006). *Türk Mitolojisi C. II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özşahin, M. (2018). Tatar Başkurt Kişi Adlarında Renkler. *Yeni Türkiye Stratejik araştırma Merkezi (YTSAM) Yeni Türkiye Dergisi*, Ocak – Şubat Yıl 24, S. 99, 583-587.

Uslu, B. (2016). *Türk Mitolojisi*, İstanbul: Kamer Yayınları.

Yarullina Yıldırım, R. (2016). Kazan Tatar Atasözlerinde Ailenin Önemi. *Turkish Studies*. Volume 11/15. 677-690. <https://doi.org/10.7827/turkishstudies.9856>

Zaripova Çetin, Ç. (2009). *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri*. Ankara: Karadeniz Dergisi Yayınları.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/mecusilik>. 10.10.2019/ 12.51